

NA VIZITI PRI HABSBURŽANIH

Hans Bankl, Bolni Habsburžani. Bolezni in počutje vladarske rodbine; prevod: Jakobina Slapar, Marjeta Kočevar, spremne študije: Igor Grdina, Marjan M. Klemenčič, Zvonka Zupanič Slavec (urednica); Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2004. 185 strani.

Firbci in vneti kukalci (kdor to ni, naj mirno vrže kakšno skalolo!) na mize, v postelje in nenazadnje v zdravstvene kartoteke »velikih in pomembnih« smo končno dobili nov obliček. Svoje čase smo vneto prebirali *Bolezni velikih* in ugibali o skrivnosti »zdrave zagorelosti« JFK ali pogubnih Nixonovih psihozah, zdaj pa nam je avstrijski patolog Bankl razgalil tudi »naše« presvitile cesarje in »cesarico«.

Zgodba se začne s splošnim opisom familije, ki je v 700 letih (toliko časa loči Rudolfa I. od Karla I. (oziroma Zadnjega)) navrgla 24 generacij s približno 700 družinskimi člani. Med njimi je bilo najti vse mogoče. Zapovedano poročanje »na nivoju« je zoževalo izbor kvalitetnega genskega materiala – posledice so bile raznovrstne anomalije od hemofilije in ostalih dednih bolezni, mrtvorojenih ali prizadetih otrok do degeneracije v najočitnejšem pomenu te besede, zbor staršev oziroma prastaršev pa je pri nekaterih Habsburžanih močno spominjal na raznovrstnost sorodstva v kakšni zaprti alpski dolini. Visokorodne ženske so na porodih kljub najboljši pomoči umirale komaj kaj redkeje kot navadne, moške Habsburžane pa je strašilo prekletstvo o nujnosti (moškega!) naslednika, zato so »v blagor avstrijske hiše« skakali pred oltar in v posteljo z generacijo mlajšimi damami. Plemenito ime je skozi teh 700 let nosilo nekaj vsekakor »normalnih« in celo sposobnih ljudi, mednje pa je posejanih še več ekscentrikov, ki sta jih takšne naredila dednost ali pa okolje. Bolj kot dednosti ali medicinskim razlogom bi zato lahko Prahabsburžanu Rudolfu IV. Ustanovitelju prisodili življenje in delovanje v duhu časa – kljub temu, da so njegovi diplomatični ponaredki skoraj patološka izmišljotina, jih zlahka opravičimo kot tipično dejanje za blagor potomstva. Na začetku vsake zgodbe o uspehu je torej laž in/ali kaznivo dejanje ...

Po prebrisanem Rudolfu se pred nami zavrti kalejdoskop bolj ali manj hudih bolnikov, ki so s

svojimi tegobami v najslabšem primeru posredno in neposredno vplivali na življenja stotisočev in milijonov ljudi. Najpogostejše tegobe, ki so pestile visoki rod, so bile večinoma v duhu časa: protin (posledica prebogatane hrane), epilepsija, hemofilija, spolne bolezni (sifilis – njegova žrtev je bil recimo Oto, nečak Franca Jožefa, gonoreja – zanjo je bolehal Jožef II., z njo okužil ženo in povzročil njeno neplodnost) ter raznovrstne duševne bolezni – depresija, alkoholizem, spričo nevsakdanjega načina življenja pa so »odkri-li« tudi nekaj »bolezni«, ki jih revnejši sodobniki niso poznali – anoreksijo in zlorabo opojnih substanc (drog).

Bankl knjige o boleznih in pregrehah Habsburžanov hvalabogu ni pisal suhoparno in duhamorno, naštevaje simptome in možne posledice »identificiranih« bolezni, temveč si je privoščil v kramljajočem slogu dodati vsakemu »portretirancu« še anekdoto ali dve, ki »zdravnikovo« diagnozo na nevsiljiv način potrdita in podkrepita. Tako izvemo, kako so prinčkom iz habsburške hiše dostavljali voljne inštruktorice posteljne telovadbe, kako se je notorični stiskač Jožef II. zmrdoval nad previsokimi cenami kupljivih dam, kako se je epileptik Ferdinand I. iz nesposobnega cesarja prelevil v izvrstnega gospodarja, kdo izmed Habsburžanov (tako punčke kot fantki) je prisegal na istospolne zveze in na kakšen način je cesarica Sisi izgubila sijaj pravljicne princeske ter postala tetovirana, anoreksična, preganjavična, frigidna tečnoba, obsedena s telovadbo in srebanjem krepčilne župce iz surove teletine.

Banklovi portretiranci dobijo v knjigi povsem človeške poteze, postanejo nam bližji in simpatičnejši kot v delih strogih in pravovernih zgodovinarjev. Ubožci se ti nenazadnje zasmilijo že zaradi krute posmrtno obdelave: izvotljeno in balzamirano truplo je šlo v Kapucinsko grobnico, srce po svoje (h avguštincem), drobovje pa spet kam drugam (k sv. Štefanu). Le kdo jih bo sestavil, ko pride čas ...

Prevod Banklove knjige spremljajo tri študije. Zvonka Zupanič Slavec se v svojem razmišljanju ukvarja s patografijo (medicinsko biografijo) slavnih in mogočnih, z vlogo osebnega zdravnika oblastnikov, špekulira pa tudi s pravico zdravnika do »milostne injekcije«. Marjan M. Klemenčič opisuje širjenje Habsburžanov na naša ozemlja in njihovo 600-letno prisotnost tod, Igor Grdina pa je z razčlenitvijo zlasti zadnjega obdobja habsburške »glorije« (čas Franca Jožefa in

Karla Zadnjega) razložil, kako se je vse skupaj sfižilo in kdo je bil v resnici zadnji Habsburžan.

Za patologe velja, da »vedo vse, a prepozno«; mnogokrat se v tem opisu najdemo tudi zgodovinarji.

Aleksander Žižek

(ZA)UPANJE V DENAR

Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema, Celje: Zgodovinsko društvo, 2003. 315 strani. (Zgodovini.ce; 1)

Nisem si predstavljal, da me bo prva misel, ko sem odložil knjigo, katere tematika je monetarna politika v habsburški monarhiji, zapeljala k vprašanju zaupanja. Zaupanje, ki ga skoraj vedno dojemam zgolj kot osebno občutenje do sočloveka, se mi je kar naenkrat premaknilo v sfero materialnega sveta kot svetovni princip, ki svet drži v nekakšnem redu. Rekla, da je denar sveta vladar, po Pančurjevi knjigi nisem več razumel zgolj kot oguljeno in vsak dan bolj boleče občuteno frazo, pač pa kot posledico dejstva, da mi vsi tako zaupamo v tega svetovnega vladarja. In prav zato gre – vsaj po moje – v novi knjigi dr. Andreja Pančurja, ki je konec leta 2003 izšla kot prva edicija nove knjižne zbirke Zgodovinskega društva Celje *Zgodovini.ce*. Pančur v delu, ki je v osnovi predelana doktorska disertacija, obravnava odnos slovenskega človeka do denarja v habsburški monarhiji v 19. stoletju. Ob sprotnem razkrivanju razmerja med ekonomsko teorijo in prakso, ki ju vsi v ekonomskem gibanju tako izpostavljajo, Pančur namreč vzporedno vpleta še tedanjo javnost in njeno »(ob)čutenje« denarja. Gre torej za človeka in njegovo zaupanje v denar, ki se je skozi celotno 19. stoletje manifestiralo kot upanje. To upanje pa najbolje izraža sam naslov knjige: *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*.

Delo, katerega jedro zajema nemirna in nestabilna finančna politika druge polovice 19. stoletja, v svoji predzgodbi posega tudi v konec 18. stoletja ter oriše vladno proračunsko politiko še v predmarčnem času, ko je vrednost avstrijskega goldinarja že temeljila na srebru. Z revolucionarnim letom 1848 je poprej bolj ali manj uravnotežen proračun postal močno deficiten, s sprotnim izdajanjem nepokritega denarja pa je bila omajana tudi denarna stabilnost. Zato se je bila

država prisiljena odpovedati zakonski zamenljivosti bankovcev za srebro, s čimer je bil praktično uveden papirnati denar. V skladu z Greshamovim zakonom papirnati in kovinski denar, ki sta v principu imela enako nominalno vrednost, na trgu nista bila enakovredna. Ker so ljudje kovinski denar cenili bolj kot papirnati, so kovance hranili doma ali pa so jih preprodajali v tujino. Posledično je tako papirnati denar iz denarnega obtoka izrinjal kovinskega. Takšne težave, ki jih je država v negotovih (vojaško) političnih razmerah le še bolj stopnjevala z novimi emisijami papirnatega denarja, so kritično porevolucionarno situacijo le še podaljševala v čas do konca 60. let 19. stoletja.

Obdobje nemirnega, nestabilnega denarnega sistema na zelo zanimiv način odraža praktična raba t. i. »flik«, tj. na polovičke ali četrtinke natrganih bankovcev, ki so šteli kot zakonito plačilno sredstvo, katerih rok za odpravo je država celo podaljševala. Za takratno ekonomijo neugodnega stanja s srebrom nekritih bankovcev, ki so leta 1857 zavzemali skoraj 90 % skupne denarne mase, preprosti ljudje niso povsem dojeli. Njim je šlo, tako kot večinoma še danes, zgolj za praktično razumevanje denarnega sistema. Da bi jih »ekonomskoteoretsko« razsvetlili, je časopisje (spčetka le *Novice*) slovensko beročega bralca uvajalo v razumevanje realnega stanja, ki so ga bili deležni na domači tržnici. »In kakor je več papirnatega dnarja bilo, je jelo zginovati srebro in zlato, in kdor ga je hotel imeti, je mogel zanj veliko nadajati na papirnati dnar.« Pri pojmu »nadajati« je tedaj šlo za srebrno ažijo. Za nakup kovancev s papirnatimi bankovci je bilo takrat namreč potrebno plačati srebrno ažijo. Razumljivo je, da je ažija v negotovih monetarnih razmerah, tako glede na politično situacijo kot tudi glede na zaupanje ljudi v denarni sistem, skokovito rasla in padala. Leta 1861 je za kratek čas srebrna ažija dosegla celo 52 %. Avstriji je v obdobju prehajanja iz ene krize v drugo in ob neuspešnih prizadevanjih različnih finančnih ministrov, da pokrpajo in trajneje ustalijo monetarno politiko, ob koncu 60. let vseeno le za silo uspelo sanirati monetarni sistem, a kaj ko je spet že leta 1873 udarila nesrečna okoliščina deflacije. Kot spoznavamo tudi danes, za razliko od devetdesetih let minulega stoletja, se notranje monetarne politike ujemajo tudi z obdobji svetovne gospodarske konjunktore oziroma depresije.

Dovolil bi si še eno poenostavljeno paralelo 19. stoletja z našo sodobno denarno situacijo,